

povratak prozne avangarde

— Gojko Tešić, ANTOLOGIJA SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE (1920—1930, »Bratstvo—Jedinstvo«, Novi Sad 1989.

sava damjanov

Potvrdivši se više puta do sada kao književni istoričar izrazito otkrivačkog dara, Gojko Tešić i ANTOLOGIJOM SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE nastavlja svoju istraživačku avanturu, svoje otključavanje zaboravljenih dveri naše literarne baštine. Posao je to riskantan, ispunjen nepoznicama (za razliku od akademskog beleškarenja na marginama proverenog i sigurnog), posao tim izazovnij što vodi ka jednoj novoj, modernijoj i polifonoj slici srpske književne tradicije, suprotstavljenoj onoj još uvek dominirajućoj, monološkoj i umnogome redukovanoj. Tako Tešić svojim književnoistorijskim projektima uverljivo dokazuje da literarna tradicija nije nešto zauvek dato u definitivnom obliku, da se ona može i (u skladu sa savremenim književnim razvojem) mora menjati, revalorizovati, iznova (drugačije) iščitavati, te da minula književnost nije tek neki spomenik, muzej okamenjenih fosila: naprotiv, reč je samo o (ne)spособnosti potomaka da ožive i aktualizuju one njene segmente koji su zanimljivi i za savremeni recepcijski horizont očekivanja.

Za ANTOLOGIJU SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE može se reći da je u toj misiji uspela, da je reprezentovala istinsku aktuelnost, poetičku vitalnost i jezičko-umetničku podsticajnost struje kojoj je posvećena. U stvari, nije preterano utvrditi da je u Gojku Tešiću čitav ovaj značajni tok srpske pripovedne proze dobio prvog posvećenog čitaoca, spremnog da sa strahom, do kraja, uroni u njegove lavirante — iz kojih se, naravno, može izaći tek nakon detaljnog upoznavanja tajni što ih kriju. I zaista, Tešić je iz tih laviranta pred nas izneo niz dragocenosti, koje su naslednu sliku srpske proze obasjale jednim bitno različitim sjajem i, u krajnjoj liniji, pokazale da je ona mnogo bogatija no što bi to hteli njeni nemaštoviti i nekreativni čitaoci iz tabora oficijelne kritike i književne historiografije.

Pre svega, autor ANTOLOGIJE SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE ponudio je jednu adekvatnu i relevantnu perspektivu za sagledavanje složenog procesa modernizacije naše međuratne proze (čija je superiornost u odnosu na dosadašnja, uglavnom parcijalna ili stilsko-poetički manjkava, osmišljavanja nesumnjivo izražena kroz same rezultate): to je poetika srpskog modernizma i avangarde, dva književna pokreta koji su dvadesetih godina — naporedo ali ne i identično — duboko menjala topografiju prozne umetnosti kod nas. Kao i svugde u svetu, avangarda je i na srpsku literarnu scenu uvodila radikalnije poetičke zahve (i rešenja) nego modernizam, te se stoga Tešić opredeljuje za izvesno razvojno (od modernizma ka avangardi), ili kako on sam kaže »stepenasto« prikazivanje procesa o kome je reč. Ovo je vidljivo već iz samog predgovora antologiji, gde se insistira na uočavanju dve globalne tipološke prozne grupacije (unutar kojih se može govoriti i o podgrupama): modernističke, generalno određene kroz »interakciju između tradicije i avangarde«, te »Avangarde-razaranja priče«; naravno, shodno takvoj projekciji, autor razvrstava tekstove u dva dela: u prvom, modernističkom, pripovetke se grupišu u tri celine (uglavnom prema stepenu inovativnosti, odnosno blizini radikalnijem, avangardnom prelomu), dok se u drugom delu, u kontekstu književne avangarde, nasuprot preostalim tokovima (zenitizam, dadaizam i t.d.) izdvaja nadrealistička prozna paradigma kao primer(i) dekonstruisane priče. Osim što uverljivo ilustruje stupnjevitost od-

nosno razvojnost (ili evolutivnost), kako bi to kazali ruski formalisti) modernizacije srpske proze tokom dvadesetih, te ističe određene inovacijske intencije kao i te kako frekventne u samoj praksi, ovakva klasifikacija pruža i jasniji uvid u modernizacijsko-inovativne doprinose pojedinih pisaca, tačnije — omogućava njihovo jasnije vrednosno osmišljavanje na tom planu (koji je, prilikom valorizacije, akademska književna historiografija sklon da sasvim zanemari na račun opšteg »estetskog kvaliteta«, »epohalnih vizija«, »univerzalnih značenja« i t.s.). Tako je Tešićevom antologijom, zapravo, potvrđen specifični značaj nekolicine nepravedno zaboravljenih pisaca (kao što su Stanislav Krakov, Vladan Stojanović Zorovavelj, Moni de Buli i još neki), kojima nauka o srpskoj književnosti još duguje detaljnije izučavanje i odgovarajuću ocenu.

Možda bi baš prethodni momenat valjalo istaći kao ključno postignuće ANTOLOGIJE SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE: ona niz ignorisanih i iz zvaničnog književnoistorijskog poretku izbrisanih pisaca ponovo vraća u tradiciju kojoj suštinski pripadaju, vraćajući tako i samoj toj tradiciji jedan veštački otrgnut deo. U tome je posebno bitna autorova svest da je ovaj povratak moguć upravo zbog aktuelnosti koju današnji literarni tokovi podaruju jezičko-umetničkom materijalu (naravno, onom radikalnijem) iz ANTOLOGIJE SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE i da je takvo pokriće zapravo najvažniji motiv za njegovo energično preosmišljavanje i prevrednovanje. Jer, iako je dvadesetih godina to bila *pobunjenička periferija* (poslužimo se opet terminom ruskih formalista), njeni potomci danas sve više postaju *dominirajući centar*, što je u slučaju osnovnog modernističkog nasleđa (Crnjanski, Andrić, Rastko Petrović, Nastasijević) na svojevrsan način već potvrdila Kišova prozna generacija, dok u slučaju alternativne modernističke struje i avangarde takvu potvrdu upravo overava nova srpska proza, promovisana osamdesetih. U vezi sa ovim poslednjim valja uočiti da Tešićeva antologija implicira još jedan važan uvid: naime, ako imamo na umu da

je taj prozni naraštaj osamdesetih kritika neretko krstila (pomalo pomodnom) oznakom postmodernizma, onda se mirne duše može reći da je srpska književnost u stvari još šest decenija ranije, u tekstualnoj praksi Branka Ve Poljanskog, Dragana Aleksića, Ljubomira Mičića, Vinavera, De Bulija i drugih avangardističko-pripovedačkih »dekonstrukcionista«, imala začeto jezgro onoga što se danas uglavnom podrazumeva pod (dosta fluidnim) pojmom *postmoderna proza*. To saznanje fascinira, ali i iritira kada znamo kakvu nam je sliku naše dvadesetovekovne proze nametala utilitarno i školski usmerena nauka o srpskoj književnosti, te kakvu je prozu (zaobilazeći *ovakav* novum) još onda primarno afirmisala srpska kritika (koja, izgleda, još uvek nije bitno drugačija): dopustimo li sebi (a što da ne?) malo SF-maštarije u jednom časopisnom prikazu, stićemo pravo da se zapitamo kako bi izgledao razvoj naše proze u poslednjih pola veka da su oni najinovativniji, radikalni poetički koncepti bili prihvaćeni kao produktivno literarno nasleđe, umesto što su potpuno zapostavljeni? Da li bismo, recimo, morali čekati pojavu američkih metafikcionalista da nam otkriju kako je moguća jedna suštinski nova i drugačija pripovedačka strategija, kako su »iscrpljivanje književnosti«, »dekonstrukcija priče« i slični postmodernistički prozedi nešto sasvim legalno i literarno relevantno? Ovakvo, ponovila se jedna stara slepa mrlja srpske književnosti, jedna njena regresivna, provincijskih kodirana konstanta: morali smo najpre otkriti svet (koji je za naš skućeni pogled uvek »nešto daleko«), da bismo mogli otkriti ono svetsko i u vlastitoj kući, ono što smo — iz ideoloških, estetsko-anahronih i inih razloga — dotad uporno ignorisali.

Stoga ne bi trebalo da zvuči kao preterivanje ako kažemo da Tešićeva ponovno (zasluženo) oživljavanje srpske prozne avangarde poseduje i smisao svojevrsne kulturološke katarze: ovaj istraživač je svojom antologijom, umesto svih onih koji su se — iz pozicije književne moći — poslednjih decenija ogrešili o ovu prozu, ponudio svojevrsno iskupljenje za jedan neoprostiv književni zaborav, za jedan previd koji baca senku na savest srpske kulture, za nepravdu ravnu onoj činjenici (više od veka!) Koderu ili onim (već legendarnim) Skerličevićim i B. Popovićevićim »omaškama«. Naravno, Tešićeva mislija na tom planu ne završava se ANTOLOGIJOM SRPSKE AVANGARDNE PRIPOVETKE, knjigom što otvara put kojim treba hrabro i smelo nastaviti, put kojim i sam autor sve dalje odmiče svojim novim projektima (»Utuljena baština« i drugi najavljeni). Iskreno verujemo da će i ti novi projekti, poput ove antologije, imati ne samo prevratnički književnoistorijski značaj, već i radikalnu ulogu u savremenju srpskoj književnosti i kulturi, koje još uvek nisu razrešile problem ključnih detabuizacija, pa shodno tome ni otkrivanja i afirmisanja svih relevantnih tradicijskih kontinuiteta — odnosno, spoznaje svojih istinskih korena.

meditacije o ljubavi

Jose Ortega y Gasset: »O LJUBAVI« SVIJETLOST, Sarajevo, 1989.

mirzet hamzić

O čemu govorimo kad govorimo o ljubavi i šta bismo o ljubavi znali da o ljubavi ništa nisamo čitali moglo bi biti naše polazište pri prolazanju kroz meditacije Gasete, datih pod naslovom O LJUBAVI.

Gaset je odabrao neke teme iz različitih oblasti ljudskog djelanja (književnost, slikarstvo, religija, moda...) i kroz prizmu ljubavi i razmišljanja o ovoj temi prezentovao nam svoja viđenja. Prvo poglavlje, naslovljeno »O uticaju žene na istoriju«, u podnaslovu *Pogovor za knjigu »Od Frančeske do Beatrice«*, govori kako su sastavljači istorije bili nepravedni prema ženi oduzevši joj od značaja pri kreiranju istorije jer, kaže autor: »Ko bi pomislio da je nedodirljiva pjesnička slika koje djevojke sni-

vaju u svojim odajama, mogla da vjekovima utisne jače tragove nego čelik vjloskovoda« (str. 21) Zato naglašava da koristi priliku da govori o visokom biološkom značaju žene kroz istoriju. Ukazujući da istinski istorijski zadatka ženę nije bio dovoljno jasan jer se zaboravljalo da ni supruga i majka, ni sestra i žena ne predstavljaju pojam ženstva. Ova tetranomija ne bi ni postojala da žena prvenstveno nije bila žena. Sa ovim raščlanjivanjem Gaset je došao do ključnog pitanja prvog poglavlja a i većeg dijela knjige: »A šta je žena zapravo kao žena?« Da bi pokušao odgovoriti na ovo kompleksno pitanje autor najpre razjašnjava pojam ideala dolazeći do zaključka (posle ukazivanja na brojne nepravilnosti u shvatanju ove pojave) da bi se ideali mogli definisati kao »... ono što podstiče naše duhovne snage, biološke opruge, govori za eksplozivno energetsko pražnjenje. Bez njih život ne funkcioniše« (str. 17.) Dakako, ni-